سەبارەت ڕێنوسو ڕێزمانی کوردی

توێژینەوەیەکی زمانەوانی

کامیل ژیر

بەبەرواری2017/3/4 ئیمێڵێکم لەبەشی زمانی کوردی کۆلێجی پەروەدە-بەغا پێگەیشت سەبارەت کۆنفرانسی ناوبراو. بۆئەومەبەسستە توێژینەوەیەکم بۆناردن سەبارەت ڕێنوسو ڕێزمانی کوردی. لە2017/4/6دا ئەم وەڵامەم پێگەیشت:

UNIVERSITY OF BAGHDAD
College Of Education For Rushd
for Humanitarian Sciences

جامعة بغداد
كلية التربية ابن رشد للعلوم الإنسانية

المؤتمر العلمي الأول لقسم اللغة الكُردية
(اللغة الكُردية أصالة وابداع)

العدد: ١٩٧٠
التاريخ: ٥ / ٤ / ٢٠١٧

No.
Date.

الى/ الأستاذ كامل ژير

م/قبول مشاركة

تحية طيبة..

تهديكم اللجنتان العلمية والتحضيرية للمؤتمر العلمي الأول لقسم اللغة الكُردية اطيب تحياتها ونود اعلامكم بقبول بحثكم المرسل الينا والموسوم بـ

سەبارەت ڕێنوس و ڕێزمانی کوردی

للمشاركة في وقائع المؤتمر الذي سينعقد في الساعة العاشرة من صباح يوم الاثنين الموافق ٢٠١٧/٤/١٠ على قاعة ابن رشد، نأمل حضوركم للمشاركة الفاعلة لانجاح المؤتمر.

مع خالص الامتنان والمودة

جامعة بغداد
كلية التربية/ابن رشد
مكتب العميد

رئيس المؤتمر
أ.د. علاوي سادر جازع
ع/ عميد كلية التربية ابن رشد للعلوم الانسانية

بەڵام بەهۆی خراپیی باری تەندروستیمەوە، نەمتوانی خۆم ئامادەی کۆنفرانسەکەببم. داواملێکردن بەڕێز پ.د.وریا ئومەر ئەمین لەجیاتی من پێشکەشیبکا.

ئەمە دەقی توێژینەوەکەمە، لەگەڵ ئەم سەرنجانەدا:

1- هەوڵێکە بۆپێشخستنی زمانی کوردیی شیرینمان.

2-ڕێنوسو ڕێزمانی ئەم نوسینەم بەپێی ئەم توێژینەوەیە نوسیوە.

3-داواکارم خوێنەرەوەی خۆشەویست ئاگادارمبکا ئەگەر هەر تێبینییەکی هە ی لەسەر توێژینەوەکە.

4-بەهیوام پەیڕەوی ئەم توێژینەوەیەبکرێ.

کورتەی توێژینەوەکە

سەبارەت ڕێنوسو ڕێزمانی کوردی

لەم توێژینەوەیەدا سەبارەت ڕێنوسو ڕێزمانی کوردی، چوار بیروڕای تازەو داهێنەرانە پیشاندراوە.

بە ی ڕای یەکەم، ئەتوانرێ پەرتوکێکی 700لاپەڕەیی بە 594 لاپەڕە بنوسرێ، واتا15%کەمتر. بەهەمان قەبارەی پیتەکانو ژمارەی وشەکانو هەمان مەبەستو بیروڕاکانو لەسەر هەمان قەبارەی کاغەز. بەوەش ئەم ئەنجامانە دەستەبەر ئەبن: تێچو و کێشو ئەستوریی پەرتوکەکە، بەهەمان ڕێژە 15% کەمئەبنەوە.

ڕای دوەم، پیشنیارێکە بۆنەهێشتنی خاڵو سەروژێر لەنوسینی کوردیا. بەوەش ڕێنوسی کوردی جوانترئەبێو نوسین بەکاتێکی کەمتر ئەنجامئەدرێ.

ِای سێیەم، سەبارەت چارەسەرکردنی کێشەی پیتە نامۆکانە لەزمانی کوردیا.

ڕای چوارەم، سەبارەت جێگەی (ناو)و (کار)ە لەڕێزمانی کوردییا کە پێویستە جێگەی ناو هەمێشە بکەوێتە پێش جێگەی کارەوە، بە م ئێستا بەهەڕەمەکی، هەر نوسەرێ بەجۆرێ، پێشو پاشی ئەخا!.

ملخص البحث

فى هذا البحث، أربعة اراء جديدة ومبتكرة حول املاء وقواعد اللغة الكوردية.

يتضمن الراى الاول امكانية تقليص كتاب من 700صفحة الى 594 صفحة بنفس حجم الاحرف ونفس حجم الاوراق وعدد الكلمات ونفس الغاية والافكار. وبذلک نتوصل الى نتيجة مفادها تقليص الكلفة ووزن وسمک الكتاب بنفس النسبة المذكورة أعلاه.

ويتضمن الرئى الثانى اقتراحا لازالة الاشارات والنقاط على او تحت الاحرف الكوردية. فيؤدى ذلک الى تقليص الوقت للكتابة ويزيد من جمالية الاملاء والاحرف الكوردية.

ويعالج الراى الثالث مشكلة الاحرف الغريبة فى اللغة الكوردية.

وفى الرئى الرابع اشارة الى موقع الاسم والفعل فى قواعد اللغة الكوردية. اذ يجب ان يأتى الاسم اولا ثم الفعل. لكن بعض الكتاب يتصرفون بهذه القاعدة بشكل عشوائى، فمنهم من يقدم الفعل على الاسم وغيره بالعكس.

Research summary

In this research, four new and innovative opinion on spelling and rules of Kurdish language

The first opinion includes the possibility of reducing a book from 700 pages to 594 pages (i.e. 15%) while keeping font and page size, number of words, purpose and idea all the same. Resulting of reduction in cost, weight and thickness of a book by the same percentage mentioned above.

Second opinion includes a proposal to remove the diaresis on or under the letters of the language. This shall result in reduction of writing time and increase the aesthetic of spelling and letter in the language.

Third opinion resolves the issue of using foreign letters in the language.

Fourth opinion refers to the position of name and verb in the grammar of the language. Where name should come first then followed by a verb. This addressed the issue of randomizing this rule by some writers, where some uses the verb before the name and others conversely.

سەبارەت رێنوسو رێزمانی کوردی

هە ێ بیرورا

-ڕێنوسێکی یەکگرتو، هەنگاوێکە بەرەو ڕێزمانێکی یەکگرتو

-ڕێزمانێکی یەکگرتو، پێویستییەکە بۆزمانێکی یەکگرتو

رای یەکەم – پاشەکەوت لەڕێنوسا:

سروشتی مرۆڤ وایە، هەمیشە خوازیاری کورتکردنەوەو پچوککردنەوەیە، ئەورێگەیەی جاران بەسە کاژێر ئەبڕی، ئێستە بەیە کاژێر ئەیبڕی. لەخانویەکی 800 مەتردوجاوە ئەگوێزیتەوە بۆخانوچکەیەکی 80 مەتردوجا، هەمو دنیا لەمۆبایلێکدا پچوککراوەتەوە، ئەورۆمانەی بە 500 لاپەڕە ئەنوسرا، ئێستە بە 50 لاپەڕە ئەنوسرێ. ئێستەش بەگرتنەبەری هە ێ ڕێگا، ئەتوانرێ نوسین بەجۆرێ کورتکرێتەوە کەپەرتوکێکی 700 لاپەڕەیی (نیو A4) بە594 لاپەڕەی هەمان(نیو A4)و بەهەمان قەبارەی پیت font و هەمان وشەکانو هەمان مەبەستو بیرۆکەکان بێتەبەرهەم. واتا 15%کەمئەبێتەوە

<u>سەرەتا</u>، لابردنی ئەوپیتانەی بنوسرێن یانەنوسرێن، وەکیەکە:

A-پیتی (و) بەپێی دەنگەکانیانو ڕۆڵیان،پێنج جۆر واو لەزمانی کوردیاهەیە کەئەتوانرێ بەمجۆرە ناویانبنرێ:

1-واوی کورت، کەخۆی لەوشەگەلێکا ئەنوێنێ، وەک: کور، ورد، کورد، وشە، هەڵگورد، بەراورد.

2-واوی مەنگ، وەک: ماستاو، سوێر، کوێر، ناوبەناو، شەکراو، خوار، ئاو، شیاو، دیوار، لێوار.

3-واوی کراوە، وەک: زۆر، ئۆغر، شۆر، واژۆ، خۆر، نیوەڕۆ.

4- واوی درێژ کەهە ێ بەدو واو(وو) ئە نوسێ، وەک: سوور،دوور،توور، وورد، وورده. ووتن.

5- واوی لکێن[1](عطف) وەک: شارو دێ، نانو ماستاو، جوانو ناشیرین، گەورەو پچوک.

ئێستە، کێشەمان لەگەڵ واوەکانی 1،2،3 نیە. ئەتوانین کورتکردنەوە لەجۆری 4،5دا بکەین بەم دو ڕێیە:

1- واوی جۆری چوارە ، واوی درێژ، وەک واوی کورت بەیەک واو بنوسرێ، چونکە بەیەک یا بەدو واو بنوسرێ، هەر وەکیەک ئەخوێنرێتەوەو یەک واتای هەیە، بۆنمونە: وورد یا ورد، ووشیار یا وشیار، سروود یا سرود، سنوور یا سنور، وەکیەک ئەخوێنرێنەوە. تەنیا لەهە اری کرمانجیی ژێروی زمانی کوردیا، دو سێ وشەی وەک (کور و کوور)، (چون و چوون) هەن کە بۆئەوەی لەیەکجیاکرێنەوە، پێویستە دوەمیان بە دو واو بنوسرێ، بائەو چەن وشەیە هەر بەدو(وو) بنوسرێ، ئەوانیتر بەیەک (و).

وەک سە ێ، کۆری زانیاریی کوردیش[2]، لەبریارێکیا، لایەنگری ئەوەبوە کەهەمو واوێکی سەرەتای وشە بەیەک واو بنوسرێ نەک بەدو واو.کەچی بۆ(ر)ی سەرەتای وشە، لایەنگری ئەوەیە چوکڵەی لە ێرابێ، لەکاتێکا ئەوچوکڵەیەی رێی سەرەتای وشە، ێ یانە ێ، وەکیەک بەرێی کەڵەو ئەخوێنرێتەوە، واتا هەمو رێیەکی سەرەتای وشە بەرێی کەڵەو ئەخوێنرێتەوە.

2- ی جۆری پێنجە ر، واوی لکێن(عطف) کە لەنێوان دو وشە، یا دو دەستەواژە، یا دو رستەدا دێ بۆ بەیەکەوەلکاننیان، وەک: منو تۆ، شاری گەورەو شاری پچوک، نانەکەم خواردو چایەکیشم بەسەریا کرد، براکەی منو براکەی تۆ هاورێن، دارەکەم پریو سوتانیشم، پروخڕ، تەسکوتروسک، زەویو ئاسمان، رەشو سپی، سەربانو بنبان، شەشو هەشت.. ئەبینین لەنوسینی پەیرەوکراوی ئەپرۆدا، دو بۆشایی ئەکەوێتە ئەمدیوو ئە یوی واوی لکێنەوە (من و تۆ). ئەتوانین بۆشایی یەکەم نەهێڵین، وەک (منو تۆ، رەشو سپی، شەشو هەشت، ژنو مێرد، نازەنینو نازدار) بە ئو ئەتوانین هەردو بۆشاییەکە نەهێڵین وەک: (منوتۆ، رەشوسپی، شەشوهەشت) بە م کاتێ وشەی لکێنەر بەواو کۆتاییهاتو وشەی لکێنراویش هەر بەواو دەسپێکرد وەک: ئاڵاو + وریا، راو + وازی، چاو + ورگ.. ێ هەردو بۆشاییەکە نەهێڵرێ. واتا بەمجۆرە بنوسرێن: (اوو وریا، راوو وازی، چاوو ورگ، گوشراوو وشک) نەک: (ئاڵاووریا، راووازی، چاوورگ، گوشراووشک).

د.کەمال میراودەلی ئەم واوە بەهاولک (conjunction) ناوئەباو بەجیاش لەدو ئاخاوتنەکە ئەنوسێ، وەک: جگەرە دەکێشێ و دەشخواتەوە[3].

B-پیتەکانی ک،د،ت:

1-پیتی(ک) لەکۆتایی وشەدا، چاویلێبپۆشرێ، ئەگەر پیتە بزوێنی(ێ)بکەوێتە پێش کافەکە، واتا مەبەستمان یە شتبێ نەک زیاتر، وەک: (دارێ لەجیاتی دارێک، ئاخێ لەجیاتی شاخێک، کچێ لەجیاتی کچێک، کورێ لەجیاتی کورێک).

2-پیتی(د) لەناو زۆر وشەدا نەنوسرێ، وەک: (مناڵ لەجیاتی منداڵ، بەئاسمانا لەجیاتی بەئاسماندا،ئەڵیم لەجیاتی دەڵێم، ئەخۆم لەجیاتی دەخۆم) بەڵام بەدوای پیتەبزوێنی (ه،ێ) وەک پاشگر، ئە ێ دالەکە هەر بنوسرێ، وەک: (لەسەرچاوەدا، لەکوێدا، لەناو ئاوەکەدا، بەکۆڵانەکەدا). ئەم پیتە لەڕوی ئاوازmelodie یشەوە، پیتێکی زبرەو چەن بتوانین بیگۆڕین بەپیتێکی نەرم، باشترە. چونکە بەلابردنی، وشەکە بەئاوازێکی خۆشتر یەتە گوێ.

3-پیتی(ت)ش، لەکۆتایی وشەدا، نەنوسرێ. (وەک ئەخوا نەک ئەخوات، ئەڕوا نەک ئەڕوات، ئە ێ نەک ئە ێت، چوی نەک چویت، بوی نەک بویت، ئەنوی نەک ئەنویت) چونکە بنوسرێو نەنوسرێ، یەک مەبەستو واتا ئەدا بەدەستەوە. بەڵام تێ (ت) واتای خاوەنداریبو(تملک) ئە ێ بنوسرێ، وەک: (پاڵتۆکەت لەبەرکە، جلەکانت بشۆ، کراسەکەت مەدڕێنە، پشیلەکەت برسییەتی، مناڵەکەت بنوێنە).

C-وشە لێکدراوەکانو پێشگری: (ئەم، ئەو، لەو، کەپەیوەستبن بەکاتەوە)و پێشگری: (لە، بە، بۆ ، ئامڕازی لاریبون):

1-وشە لێکدراوەکان، یا ناسادەکان، وەک وشەیەکی سادە بەسەریەکەوە بنوسرێن. بۆنمونە: (بەفربارین نەک بەفر بارین، یەکیەک نەک یەک یەک، دودو نەک دو دو، چلچل نەک چل چل، دڵخۆش نەک دڵ خۆش، دڵشاد نەک دڵ شاد، دەسپڕین نەک دەس پڕین، سەرئێشە نەک سەر ئێشە، قەرەداخ نەک قەرە داخ، کونەکۆتر، نەک کونە کۆتر، سەرزل، نەک سەر زل، گاوان نە ، گا وان، لێکترازان نەک لێک ترازان)و زۆریتر.

2-پێشگری (ئەم، ئەو، لەو) پەیوەست بەکات، بەسەریەکەوە بنوسرێن وەک (ئەمساڵ نەک ئەم ساڵ، ئەوساڵە نەک ئەو ساڵە، ئەمڕۆ نەک ئەم ڕۆ، ئەوکاتە نەک ئەو کاتە، لەوکاتەدا نەک لەو کاتەدا).

بەڵام ئامڕازی ئاماژە بۆ کە ێ یا بۆ شتێ، جیاوازە، وەک: (ئەم کوڕە، ئەو بەردە، لەو جۆرە) بەجیا بنوسرێن پەسنترە نەک بەسەریەکەوە.

3-پێشگری لە، بە بۆ. وەک (لەسەر مێزەکە، بەچاوی تۆ، بەچەن؟ بۆخۆمان، بۆتۆ باشە، بەبەرچاوی منەوە، بەیارمەتی، بۆجوانی، لەشەڕا، لەخەوا،لەبەر تۆ، لەئاوا، لەهەڵچونا، لەترسا) بەسەریەکەوە بنوسرێن.

4- مڕازی لاریبون(نفی) بەجیا نەنوسرێ، بەکو بلکێنرێ بەوشەکەی پێشییەوە، وەک (سالار زیرەکنیە) نەک (زیرەک نیە) هەروەها بنوسرێ: (چابوکنیە، پاڵەواننیە،

سەرخۆشنیە. دارەکە درێژنیە، بەڕەکە پاننیە) چونکە بەسەریەکەوە ێ یا نە ێ، هەر یەک واتا ئەبەخشێو وەکیەکیش ئەخوێنرێتەوە. هەروەها بزوێنی ئەرێ وەک (زیرەکە، چابوکە، پاڵەوانە) بەسەریەکەوە ێ.

بەکورتی: هەتا بتوانین وشەکانو پیتەکان لەیەکدەین، باشترە. بەمە ئێ نەیێتە هۆی زیان لەواتا، یا سەرلێتێکدان. نوسەر خۆی ئە ڕانێ ئەو بریارە بدا.

ابێ ئەوەش بەگرفت بزانین کە بەگرتنەبەری ئەو رێگایانە، واتا بەلەیەکدانی وشە یا پیت، وشە زیادلەپێویست درێژئەیێتەوە.. لەڕێنوسی زمانی ئەلمانیا، بۆنمونە،وشە هەیە بە 21پیت ئەنوسرێ وەک:ERZIEHUNGSMiNISTERIUM [4] وشەیتر هەیە بەدێرێ ئەنوسرێ.

بەم هەنگاوانە، سەرەڕای نەهێشتنی مەودا(space)ی زیاد، پەرتوکێکی 700لاپەڕەیی ئە ێ بە594لاپەڕە. واتا 15%کەمتر بەخە ڵاننی من، پرێ زیاتر یا کەمتر. ئەوەش ئەم ئەنجامانەی لێئەکەوێتەوە:

1-تێچو(کلفە)ی پەرتوکەکە بەهەمان رێژە کەمئەیێتەوە. ئەمە بارسوکیەکە بۆگیرفان.

2-کێش(وزن)ی پەرتوکەکە بەهەمان رێژە کەمئەیێتەوە. ئەمەش بۆهێنانوبردن ئاسانترە.

3-ئەستوریی پەرتوکەکە بەهەمان رێژە کەمئەیێتەوە. بەمەش جێگەیەکی کەمتر لەناو کتێبخانەکانا ئەگرێ.

بەوجۆرە، سەرەڕای پاشەکەوت لەکاتاو کەمکردنەوەی تێچونو کێشو ئەستوری، زمانەکەمان زیاتر ئەیێتە زمانێکی نەرمونۆڵ، واتا زمانێکی رەوانو مۆزیکی.

جگە لەو رێگەیانە، ئەگەر واز لەدرێژدادڕیش بێنین لەنوسینا، ئەوا پەرتوکە 700 لاپەڕەکە، ئەیێتە کەمتر لە500لاپەڕە.

ئێستە وەک کارێکی ئەزمونگەیی(مختبری) بابزانین هەوڵەکەمان سەرکەوتوە؟ بۆئەو مەبەستە، دێرە نوسینێکی مامۆستا نوری عەلی ئەمین[6] کەجێگەدەستی لەرێزمانی کوردیا دیارە،بەنمونە ئەهێنینەوە، وەکخۆی، بەمەودا (سپێس)ەکانیشیەوە، ئەینوسینەوە. دوایی دوبارە بەڕێنوسی پێشنیارکراومان دایئەڕێژینیەوە:

راناو ووشەیەکە لە زمانی کوردی دا ، دەورێکی گرنگ دەبینێت ، لەبری کە ـیێ ، ان شتێ بەکاردەهێنرێت لە ئاخاوتندا ، کەسەکە ، یان شتەکە دەشێت لە پێشەوە ناوی هێنرایێت، یا

راناو وشەیەکە لەزمانی کوردیا، دەورێکی گرنگ ئە ینێ، لەبری کە ـێ، یاشتێ بەکارئەهێنرێ لەئاخاوتنا، کەسەکە، یاشتەکە دە ـیێ لەپێشەوە اوی هێنرابێ، یا

ئەبینین لەو تاکە دێرەدا کەدرێژییەکەی 33 سانتیمەترە، 5سانتیم پاشەکەوتئەکرێ. واتا لە15%. کەواتە ئەنجام رێک وەک ئەو خەملاننە دەرچو کەلەسەرەتای ئەم توێژینەوەیەدا ئاماژەیبۆکراوە.

رای دوەم-خاڵو سەروژێر

ئێمە ئەگەر بمانەوێ رێنوسێکی جوانو پێشکەوتومان هە ێ، ئەبوایە یائە ێ واز لەچوکڵەو سەرو ژێرو خاڵ بێنین وەک بۆئەم پیتانە دانراون (ئ، ب، پ، ت، ج، خ، ڕ، ز ،ش، غ، ف، ق، گ، ڵ، ن، ۆ، وو، ێ) چونکە ئەو چوکڵەو سەرو ژێرو خاڵانە، وەک رێنوسی کوردی ناشیرینئەکەن، کاتیش بەفیڕۆئەدەن، لەبەرئەوەی لەنوسینیانا ئەیێ دەست هەڵگێری بۆدانانی ئەو خاڵانە لەسەر یا لەژێر ئەوپیتانەدا، ئەوەش کاتێکی زیاتری ئەوێو کاتبەفیڕۆدانە! بۆیە لەجیاتیئەوانە، چاکوجوان وایە، هەمو پیتەکان سادەبن، واتا هە پیتێ سەربەخۆییو شێوەی تایبەتیی خۆی هە ێ بە ێ خەتوخاڵ. دیارە ئەوە لەکاتی ئێستەدا بەم پیتانە ناکرێ کە بەپیتی ئەرەبی ناسراون. بەڵام هەرکات رێنوسمان کرا بەپیتی لاتینی، یا بەدارشتنی پیتی تایبەت بەزمانی کورد، ئەوە ئاسانئە ێ.

دارشتنی پیتی تایبەتیش بەزمانی هەر نەتەوەیەک، پێویستییەکی نەتەوەییانەیە. چونکە هەر نەتەوەیەک کۆمەیێ تایبەتمەندیی خۆی هەیە جیاواز لەنەتەوەکانیتر. جا ئەو دارشتنە، یا لەهەمو رویەکەوە جیاوازو سەربەخۆیە، یا یەک لەویترەوە یا لەوانیترەوە وەرگیراون بەدەسکارییەوە. ئێستە کورد بەدو جۆر پیت ئە وسێ، ئەرەبیو لاتینی. هیچیان بەتەواوی گونجاونین بۆزمانی کوردی. یەکەمیان بەهۆی ئەو هەمو سەرو ژێرو خاڵەوە لەسەرو لەژێری وشەکانا، وەک لەسەرەوە ئاماژەمان بۆکرد. دوەمیان بەو هۆیەوە کە لەپیتی لاتینیا هەیێ دەنگ بەزیاتر لەپیتێک ئەنوسرێ وەک پیتەکانی (چ ch، ش sh ، ژ zh) کەئەوە پەسننیە. چ پێویستە!؟ ئەتوانرا کاتی خۆی بۆ ئەو 3 پیتە، 3 وینەی جیاوازیان بۆ بکێشرایە.

بۆیە پێویستیمان بەداڕشتنی پیتگەلێکی گونجاو لەگەڵ زمانی کوردی هەیە. ئەوداڕشتنە نوێیەش، کێشەی نێوان خوازیارانی پیتی ئەرەبیو خوازیارانی پیتی لاتینی ناهێڵێو بە ێ شەڕو دوبەرەکی، ئەبینە خاوەنی ڕێنوسێکی یەکگرتو بۆهەمو کوردستان. ئەوەش کارئاسانیو هاندەرێکە بۆزمانێکی یەکگرتوی کوردی کەئاواتی هەمومانە.

ای سێیەم –پیتە نامۆکان بەزمانی کوردی:

1-پیتە کوردییە رەسەنەکان بریتین لە: ئ، ا، ب، پ، ج، چ، خ، د، ر، ز، ژ ،س، ش، غ، ف، ڤ، ک، گ، ل، ڵ، م، ن، و، ی، ێ.

2-پیتە نامۆکان بریتین لە: ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ق.

پیتە نامۆکان بەهەر هۆیەکەوەبێ تێکەڵ زمانی کوردی بون، بەڵام سازو رەوان نایەنە گوێ! بۆیە نامۆن بەزمانی کوردی. ئەوپیتانە زیاتر بۆناو بەکارهێنراون وەک: کەوثەر، حەسەن، ذونون، صالح، فاضل، طالب، نظام، عەلی، قادر.هەروەها تێکەڵ زۆر وشەیتریشبون.

بۆبژاری ئەوپیتانە، لەهۆنراوەیەکا، کەئەمە بەشێکێتی، وتومە:

پیتگەلی نامۆ

کوردیی، زایەڵەی سۆزو ئاوازە، چۆپیو ئاهەنگە

بەوپیتانە، وەی، باری سەرشانە، کێشی لاسەنگە

بۆگێڕانەوەی بەشێ لەماڵو ملکی خاوەن ماف

حێ، بە هێ کەن و، عەین بە ئەلف و، کاف لەجێگەی قاف

ئەو شەشەیتریان، بێمەرجو سەوا، دەرهاون لەماڵ

یا شەبەیخونی بێگانەبەدەر، یا راپێچی چاڵ

ئەو نەتەوانەش کە بەپیتی لاتینی ئەنوسن: پیتە نامۆکان هەر بەپیتی زمانەکەی خۆیان ئەنوسن، وەک: Hesen, Salh, Fazl, Talb, Nidam, Ali, Kadir,Omer, Arab,

بەڵام چونکە کورد لەباشورو رۆژهەڵاتی کوردستان، پیتی ئەرەبی بەکارئەهێنن، ئەو پیتە نامۆیانە، هەر بەدەنگەکانی خۆیان، تێکەڵ بەزمانی کوردیبون. ناسکیو مۆزیکی زمانەکەشیان شێوانوە. لەبەرئەوە پێویستە ئێمەش ئەو پیتە نامۆیانە، وەک ئەونەتەوانەیتر، بەپیتی رەسەنی خۆمان بنوسین بەمجۆرە: ث>س، ح>ه، ذ>ز، ص>س، ض>ز، ط>ت، ظ>ز، ع>أ، ق>ک.

ئێستە کێشەی زۆرمان لەگەڵ پیتەکانی ث،ح،ذ،ص،ض، ط، ظ، ع ئەوەنەنیە. خەڵکی خەریکە بە خواستی خۆی روی لێوەرئەگێرێ. تەنانەت (ح)و(ع)یش خوازیاریان کەمبۆتەوەو بە(ىێ)و(ء) دەرئەپررێن. هە ێ جاریش بەعومەر ئەوترێ هۆمەر، عثمان-وەسمان، یا-وسو. ناونانی منالەکانیشمان بەکوردی، تەنگی بەناوە ئەرەبییەکان هەڵچنیوە. لەو باوەڕەدام دەساڵێکیتر، ناوی ئەرەبی لەناومانا نامێنێ. مەگەر لای وشکە موسوڵمانەکان، یا لەو ناوچە داگیکراوانەی زمانی کوردیی تیا کەدەغەیە.

ئەوەی ئێستە کێشەی گەورەیە، پیتی (ق)ە. ئەم پیتە بەناخی زمانی کوردیا رۆچوەو زۆری ئەوێ بۆلەڕەگوریشە دەرهێنانی. بەداخەوە کۆری زانیاریی کورد بەپیتێکی کوردیی پێناسەکردوە بەهە ێ بەڵگەی لاواز[5] ، لەکاتێکا زۆر بەڵگەی پێچەوانە هەیە. لەوانە:

1-ژمارەیەک لە وشە قافدارەکان کوردینین، وەک: قەت لە قط، هەق لە حق، قسە لە قصە، قوتو قوطیەوە هاتون. قرتە کرتەیە، قرتەقرت کرتەکرتە. وشەی قسە هەر کوردینیە، کورد ئەىێ وتە. ىێ ئامۆژگارییەکەی زەردەشت: بیری چاک، وتەی چاک، کرداری چاک. قەڵەو کەڵەوە. کەڵەو لەکەڵەوە هاتوە واتا گەورە یا زلە وەک کەڵەگا.

2-لەهە ێ زاری کوردیا(ق) گۆراوە بە(ک) یا بە(خ) وەک وشەی قەزوان کە لەزاری لوریا پێیئەوترێ کوڵان، قور پێیئەوترێ خەرگ.

3-لەهیچ زمانێکی رۆژئاواییا قاف نیە.

4-ئەم پیتە ئەوەنە زبرە، لەهە ێ وڵاتا وەک: سوریا بەهەمزە دەرئە ررێ(ئەئولەک لەجیاتی ئەقول لەک). لەناو هە ێ کۆمەڵگەی ئیراک بۆتە گ (گەواد لەجیاتی قەواد، گوم لەجیاتی قوم، ئە ىوللەک لەجیاتی ئە وللەک، تگدەر لەجیاتی تقدەر) لەناو فارسا بۆتە غ (ئاغا نەک ئاقا). زمانی تورکی لەزمانی کوردی وێرانتربو بەپیتی قاف. بەڵام کەپیتەکانی ئەوزمانە کران بەپیتی لاتینی، پیتی قاف هەموی کرا بەکاف. ئێستە لەتورکیا ناتوانرێ (ق) بەدە ىدابێ. راستە بۆماویەک، جورێ گرفتو شۆک دروستئە ێ، بەڵام زۆرناخایە ێ ئەبێتە ئاسایی.

رای چوارەم-جێگەی ناوو فرمان لەزمانی کوردییا:

سروشتی زمانی کوردی وایە، لەڕستەدا هەمیشە ناو ئەکەوێتە پێش فرمان، وەک:

دارا دو داری پری، دروستنیە وترێ دو داری پری دارا.

منو براکەم پێکەوە ئەچین بۆسەیران. دروستنیە بوترێ ئەچین بۆسەیران منو براکەم.

ئێمە هەردوکمان لەخەوابوین کە ئازاد هات بۆلامان.

ئەوان یارمەتیی هەژاران نادەن.

هە ێ رستە بەڕواڵەت لەرستەی فرمانی ئەچێ، واتا فرمان پێش ناو کە تبێ!! وەک:

چوم بۆبازاڕ، بەڵام ئەمەش هەر رستەی ناوییە، ناوەکە راناوێکی دەرنەپرراوە کەکەوتۆتە پێش فرمانەکە. واتا: (من) چوم بۆبازاڕ. دوایی ئەو منە لابراوە بەمەبەستی کورتکردنەوە. بەوجۆرە:

چوین، واتا ئێمە چوین.

چوی، واتا تۆ چوی.

چون بۆ سەیری یارییەکە، واتا ئەوان چون.

ئەنجام

ڕێگرتنەبەری ئەو ڕێگایانە، لەم ئاژاوەی ڕێنوسو ڕێزمانەی ئێستە لەئارادایە، زگارماننابێ. نەک هەر ئێستە، بەڵکو لەئایندەو لەهەبونی دەوڵەتێکی یەکگرتوشا. پیتگەلێکی یەکگرتو، بەردی بناغەی ڕێنوسێکی یەکگرتوە. ڕێنوسێکی یەکگرتوش، بەردی بناغەی زمانێکی یەکگرتوە.

<u>لەکۆتایا،دو سەرنج:</u>

1-لەم توێژینەوەیەدا، هەمو ئەوخاڵانەی لەبارەیانەوە دوام، لەم نوسینەما پەیرەومکردون ، کەپیایاچومەوە، هیچ گرێو کۆسپێکم تیانەدی. بەڵکو هەستمکرد نوسینێکی رەوانو سازو خۆش دەرچوە. هیچ زیانێکیشم بەزمانەکەمان نەگەیانوە.

لەگەڵئەوەشا ئەبمە سوپاسگوزاری هەر بەڕێزێ ئەگەر بۆرایەکی جیاواز، پەنجەکانی درێژکا بۆرەخنەو باری سەرنجی خۆی.

2-لەم توێژینەوەیەدا، هەوڵمداوە زۆر بەکورتی مەبەستەکانم دەربڕم، چونکە توێژینەوەکەم بۆماموستاو کەسی شارەزا لەزمانی کوردیا نوسیوە، نە ک خوێنکاری سەرەتایی یا کە ـیێ کەتازە بیە ، فێری کوردیبێ. بەهیوام ئەگەر دەرفەتبو، ئەم توێژینەوەیە بکەمە بناغەیەک بۆپە توکێ کەڕاڤەو شیکردنەوەو نمونەی زیاتر بگرێتەخۆ. هەروەها لەدەرگای شێوەزاری کرمانجیی سەروشبدەم.

***

پەراوێزو سەرچاوەکان:

1- ،اوی لکێن(عطف) ئەو واوەیە کەئەکەوێتە نێوان دو وشە، یا دو دەستەواژە، یادو رستەوە بۆبەیەکەوەلکاندنیان، بۆیە ـن ناومنا، واوی لکێن. دیارە ئەوە وەرگێرانی ناواتەیی (حرفی)ی وشەی (عطف)نیە، بەڵکو وەرگێرانێکی واتەییەو بەئاسانی تێیئەگەین. هەر لێرەدا (ترجمە حرفی)م کرد بە(وەرگێرانی ناواتەیی) کە هە ـێ ناویانناوە وەرگێرانی پیتی، یا وەرگێرانی پیتبەپیت.

2-ـپروانە نامیلکەی رێنوسی کوردی بەپێی پریارەکانی کۆری زانیاری عیراق دەستەی کورد 1987 ل9

3-فەرهەـگی رێزمانی کوردی- د. کەمال میراودەلی سلێمانی 2007. ل32.

4- Deutsch fur Araber –STEPPAT - KLOPFER -ل 2

5-هەندێ لە بابەتە کێشەدارەکان لە انی کوردیدا کۆری زانیاری عیراق. دەستەی زمانو وێژەی کوردی. 1985 ل.14

6- نوری عەلی ئەمین-ئەرک و شوێنی راناوە کەسی یەکان لە ((ئاخاوتنی کوردی))دا) 1986ل5.